

УДК 378.31(477)“18/19”

А. В. Нарадько

## БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ НАУКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

*Стаття присвячена дослідженню ролі благодійної допомоги у справі розвитку вітчизняної науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Благодійна діяльність активно підтримувала наукові дослідження й разом з державною допомогою була додатковим стимулом їх розвитку. Допомога науковцям з боку організацій та окремих благодійників надавалася у вигляді стипендій та премій за наукові досягнення та дослідження, фінансування досліджень, грошової допомоги окремим особам у надзвичайних випадках.*

**Ключові слова:** благодійність, підтримка, наукові товариства, науковці.

Проблема благодійної справи у стимулюванні науки є актуальною через свою малодослідженість та перспективи використання досвіду минулих часів сьогодні. Питання благодійної підтримки науки в Україні окремо не досліджувалося. Воно розглядалося окремими дослідниками у контексті діяльності благодійного об'єднання, наукової установи, окремих благодійників тощо. Зокрема можна згадати таких дослідників благодійної справи як П.Георгієвський [1], В.Дерюжинський [2], Г.Д'Оссонвіль [3], Є.Максимов [4], С.Гогель [5], які перші у своїх працях згадали про роль благодійності у підтримці науки. Однак ґрунтовно дослідженням цієї проблеми почали займатися лише наприкінці ХХ століття. Про це свідчать дослідження О.Мармазової [6], С.Поляруш [7], Т.Коломієць [8] та інших.

Об'єктом дослідження є процес розвитку та удосконалення форм надання допомоги з боку організацій, благодійних товариств та приватних осіб у науковій сфері в Україні у другій половині ХІХ – початку ХХ століть.

Мета статті – виявити загальні принципи розвитку процесу надання благодійної допомоги у науковій сфері в Україні у другій половині ХІХ – початку ХХ століть.

Наукові дослідження досліджуваного періоду недостатньо фінансувалися державою і потребували грошової допомоги від громадськості. В силу різних обставин (від особистих до професійних), потребували грошової допомоги й науковці.

З цієї причини діяльність благодійних товариств та приватних осіб спрямовувалася і на розвиток науки: надавалася допомога науковим товариствам, дослідникам, молодим науковцям. Стимулювання наукової діяльності на добродійних засадах здійснювалося переважно науковими товариствами та окремими шанувальниками науки.

Однією з найбільш поширених форм надання допомоги було заснування добродійником премії за певні наукові досягнення. Як правило, премії засновувалися при навчальних закладах, переважно університетах та наукових товариствах. Це сприяло об'єктивності оцінювання учасників конкурсу та зростанню їх кількості. Умови отримання премії визначав сам жертвувач (їх розмір, період присудження, напрямок, тематику творів та ін.), пожертвувані кошти вкладалися в цінні папери, створюючи недоторканий капітал премії, відсотки якого використовувалися для нагороди переможців. Премії видавалися за твори певної тематики. Існували премії для молодих дослідників, студентів, для дослідників з науковим ступенем та для представників інших категорій. Участь у конкурсі на здобуття премії брали переважно науковці навчального закладу, при якому вона була заснована. Як правило, премії носили ім'я благодійника, відомої людини або будь-якої особи, згідно з волею жертводавця. Засновували премії переважно ті особи, що були близькі до науки, розуміли її проблеми та прагнули своєю благодійною діяльністю сприяти розвитку певної її галузі. Премії засновували як окремі особи, так і групи осіб. Іноді капітал для створення премії збирався за підпискою серед мешканців конкретної території або працівників певних установ.

Протягом всього періоду існування Харківського імператорського університету при ньому було створено багато премій для науковців. Значну їх частину складали премії, засновані на пожертвування груп осіб або організацій. Наприклад, у 1869 році чиновники відділу законів державної канцелярії для заснування премії пожертвували капітал, що на 1912 рік склав 7300 крб. Премія була заснована на честь державного секретаря таємного радника Сергія Зарудного. Вона видавалася за найкращі твори юридичної тематики. У 1886 році на 2100 крб., зібрані за підпискою серед професорів університету, було засновано премію імені професора Олександра Івановича Палюмбецького на честь сорокаріччя його служби. У 1893 році була заснована премія імені колишнього попечителя Харківського навчального округу професора Михайла Мартиновича Олексієнка на честь його тридцятирічної праці в Харківському університеті. Його співробітники та дружина зібрали з цією метою 2100 крб. На 1908 рік капітал премії складав 3500 крб. Премію давали за кращі твори з тем, що визначали по черзі фізико-математичний та історико-філологічний факультети. 13 травня 1894 року було створено премію на честь двадцятип'ятиріччя царювання Олександра II, на що управління Харківського земельного банку в 1880 році пожертвувало 10000 крб., у 1889 році – ще 10000 крб., а на 1913 рік сума капіталу складала 42800 крб. Ці премії призначались за кращі дослідження економічного розвитку губерній, що межували з Харківською.

При Харківському університеті існувало багато іменних премій, створених одним благодійником. Так, за заповітом професора Харківського університету Дмитра Івановича Каченовського в 1873 році було засновано премію його імені, що видавалася студентам, які мали відмінні знання з міжнародного права та

готувалися отримати ступінь магістра міжнародного права. Капітал премії складав 4 тис. крб. Премія кандидата юридичного факультету Харківського університету Миколи Олексійовича Похвіснева у розмірі 150 крб. була заснована в 1882 році на честь його покійного сина. Вона видавалася кандидату природничо-юридичного факультету за значні наукові досягнення. У 1894 році вдова Кароліна Черняєва пожертвувала 4700 крб. на створення премії імені професора Василя Матвійовича Черняєва, що видавалася студентам фізико-математичного факультету за дослідження природи України. Вдова заслуженого професора Н.Ф.Толочінова Олександра Іванівна Толочінова пожертвувала капітал для виплати кожні вісім років премій по 1500 крб. за оригінальні твори з експериментальної анатомії. На 1908 рік капітал складав 5750 крб. Колезький асесор Володимир Григорович та його дружина Анна Григорівна Шрейдери пожертвували капітал у сумі 5 тис. крб. на заснування двох премій студентам п'ятого курсу медичного факультету за кращі твори медичної тематики. На заповідані кошти колишнього студента Харківського університету Н.І.Богомоллова, у розмірі 5 тис. крб., була створена премія його імені. Вона видавалася за кращий твір, присвячений кримському садівництву, написаний особою, що закінчила курс навчання в Харківському університеті: кандидатом або дійсним студентом. Доктор медицини Григорій Іванович Ткачов заснував дві премії в розмірі 600 та 400 крб. за студентські твори медичної тематики. Федір Андрійович Павловський пожертвував 2500 крб. на створення премії імені свого батька Андрія Федоровича при фізико-математичному факультеті Харківського університету. Олексій Іванович Дудукалов пожертвував 5000 крб. на заснування премії свого імені, що видавалася за кращі твори з хірургії або анатомії студенту або лікарю, що закінчив курс навчання в Харківському університеті. Павло Тихонович Степанов заповів 5000 крб. на створення премії колишніх професорів Харківського університету Тихона Федоровича та Павла Тихоновича Степанових. Теми для здобуття премій визначали фізико-математичний та юридичний факультети (кожен рік по черзі). Професор Н.К.Яцуків заповів капітал 13124 крб. 45 коп. з метою допомоги у виданні "Фізико-хімічних записок" Фізико-хімічного товариства при Харківському університеті, для видання книжок фізико-хімічної тематики та для допомоги молодим дослідникам, що відряджаються за кордон для вивчення фізико-хімічних наук. Вдова Єлизавета Олексіївна Хрущова пожертвувала 10000 крб. на заснування стипендії та премії імені Павла Дмитровича Хрущова. Стипендія видавалася молодим людям, що відряджалися за кордон фізико-математичним факультетом або Міністерством освіти з метою поглибленого вивчення хімії. Премія призначалася за кращі праці з хімії [9, с.96-134].

У 1861 році для вшанування діяльності Миколи Івановича Пирогова за підпискою серед працівників Київського навчального округу було зібрано 1000 крб. з науковою метою, яку визначить М.І.Пирогов. Останній запропонував на ці гроші створити премію за кращий твір на тему "Порівняльна історія університетської освіти Західної Європи та Росії взагалі, історія Університету св. Володимира в Києві та ліцеїв князів Безбородько та Решильєвського". Перше присудження премії відбулося у 1863 році [10, с.152].

Премії за наукові досягнення існували і при Київському університеті св. Володимира. Так, 27 березня 1894 року була заснована премія імені колишнього професора Казанського університету В.О.Підвисоцького на капітал його дружини за кращий твір з експериментальної патології та фармакології, написаний на основі дослідів у лабораторії університету св. Володимира. Премія видавалася в сумі 300 крб. через кожні три роки. Вона призначалась дослідникам, що не мали звання лікаря або професорського ступеня. У випадку відсутності претендента на премію кошти повинні були витрачатися на розвиток лабораторії загальної патології [11, арк.1-4].

У 1913 році при Київському університеті св. Володимира існувала премія імені О.С.Пушкіна в розмірі 200 крб., премія Міністра народної освіти Толстого – (100 крб.) та премія за кращий твір з "Історії селянської реформи у південно-західному краї" – 500 крб. [12, арк.4].

При Київській духовній академії створювалися премії для заохочення науковців, що досягли значних успіхів у богословських науках та в духовній освіті взагалі. Так, у 1869 році при Академії було засновано чотири премії митрополита Макарія за кращі твори на пожертвований ним капітал 25000 крб. У 1894 році стипендії митрополита Макарія (по 800 крб.) отримали доценти С.Голубєв і Дитрієвський; половинні премії одержали професори Олесницький і П.Линицький; по 300 крб. отримали доцент Ф.Титов та колишні студенти Смирнов і Горожанський. Наступного року при Київській духовній академії було засновано стипендію імені покійного професора протоієрея Іванцова-Платонова на пожертвуванні почесною громадянкою Базановою 10000 крб. Кошти, що залишилися від стипендії, використовували для винагороди за кращі кандидатські твори [13, с.307-308].

27 січня 1911 року при Київській духовній академії була створена премія імені професора Василя Федоровича Певницького на честь його п'ятдесятиріччя, що виплачувалася за кращу студентську проповідь, надруковану в "Учено-богословских и церковно-проповеднических опытах студентов Киевской духовной академии". Премія видавалася у розмірі 60 крб. 80 коп. з капіталу 1600 крб., пожертвованого архієпископом Харківським та Одеським Дмитром (Ковальницьким). Того ж дня була заснована премія за кращу проповідь з капіталу 2300 крб., зібраного за підпискою серед шанувальників та учнів Певницького. Премія імені архієпископа Казанського та Свіязького Іакова (П'ятницького) була заснована при Київській духовній академії на пожертвуванні ним 2500 крб. Премія призначалася за кращі твори студентів та викладачів з богослов'я й видавалася через кожні вісім років: 400 крб. виплачувалися переможцю конкурсу, а 360 крб. витрачалися на друкування творів переможців [14, с.1-5].

Іноді премії засновувалися при середніх навчальних закладах. Так, 9 червня 1906 року при Київській жіночій гімназії А.Т.Дучинської була створена премія імені Ф.В.Езерського у розмірі 300 крб., яка видавалася за створення російської хрестоматії для дітей десяти років [15, арк.1-2].

Але громадські організації та товариства теж прагнули мати свої премії для вшанування пам'яті видатних людей. Наприклад, Полтавським губернським земством 30 квітня 1903 року було засновано премії імені М.В.Гоголя при Імператорській Академії Наук на капітали 1,5 тис. крб., що вносилися земством кожні 5 років. Премії призначалися за наукові праці, присвячені історії, етнографії України та археології Полтавської губернії. Перше присудження премії повинно було відбутися 1906 році, а наступні – через кожні 5 років. За історичні праці видавалася 1 тис. крб., а за праці з етнографії та археології – 500 крб. Деякі праці, що не здобули премій, могли бути нагороджені почесним відгуком імені М.В.Гоголя [16, с.247].

В умовах недостатнього фінансування наукових досліджень державою благодійники почали діяти в цьому новому для себе напрямку. Вони матеріально підтримували проведення наукових досліджень, зокрема археологічних розкопок в Україні. Фінансування археологічних досліджень здійснювали переважно заможні особи, які цікавилися стародавньою історією та культурою. Часто благодійники скуповували знахідки фінансованих ними розкопок та складали домашні колекції, які згодом жертвувалися музеям. 15 травня 1910 року Київський відділ Російського військово-історичного товариства видав на проведення розкопок В.В.Хвойкою в Белгородці 500 крб. [17, арк.6]. М.А.Терещенко фінансував археологічні дослідження курганного могильника в с. Броварки Гадяцького повіту на Полтавщині, які проводили київський археолог В.В.Хвойка та роменський поміщик С.А.Мазаракі [18, с.72]. На кошти Д.Я.Самоковасова 1907 року в Полтавській губернії були проведені розкопки десяти курганів І.Я.Стіплецьким та С.А.Мазаракі [19, с.42]. Окремі дослідники проводили археологічні розкопки на власні кошти. Так, у 1883 році розкопки чотирьох курганів в урочищі Лиса Гора в Лубнах фінансувала засновниця Лубенського музею К.М.Скаржницька. Дослідник Полтавщини Г.С.Кир'яков проводив археологічні розкопки власним коштом [20, с.28]. Член Полтавської вченої археологічної комісії В.М.Щербаківський організував археологічні дослідження на кошти меценатів В.Н.Бутовича та В.О.Горвіца [21, с.39].

Справою заснування премій опікувалися також наукові товариства, що мали на меті підтримати розвиток вітчизняної науки. Так, 14 лютого 1893 року київським відділом Імператорського російського технічного товариства була заснована нагорода імені Петра Петровича Алексеєва – золота медаль за кращу статтю, написану членом імператорського російського технічного товариства та надруковану в “Записках” Київського відділу. Премія видавалася з 1896 року кожні три роки. Капітал на заснування премії було створено на пожертвувані кошти [22, арк.4].

У 1894 році Історико-філологічне товариство міста Харкова заснувало премію імені професора Олександра Афанасійовича Потебні, за кращі твори з історії російської мови та літератури, для створення якої за підпискою було зібрано 2900 крб. У 1909-1910 роках товариством заснована премія професора М.С.Дринова за кращі твори з слов'янознавства (капітал 2687 крб.). У 1909 році розпочався збір коштів на премію професора Е.К.Редіна. Кошти, як і на попередні премії, складали пожертвування за підпискою та збори з публічних лекцій [23, арк.62]. У травні 1911 року міський голова Харкова дозволив збір коштів на заснування премії імені Т.Г.Шевченка для студентів за кращі твори з української історії, історії літератури та етнографії [24, арк.2].

Наукові товариства були як об'єктом, так і суб'єктом благодійної допомоги. Вони існували на членські внески та пожертвування від окремих осіб і різноманітних товариств. У той же час ці товариства надавали посильну допомогу науковцям, навчальним закладам, іншим товариствам. Широко поширеними були пожертвування науковими товариствами своїх праць, звітів та дублікатів книжок науковим товариствам та близьким їм за спрямуванням закладам.

У 1898 році був створений Полтавський гурток шанувальників фізико-математичних наук, що крім наукової діяльності надавав благодійну допомогу. Голову гуртка обрали почесним попечителем міського училища імені М.В.Остроградського, і товариство з 1903 року турбувалося про деякі потреби цього навчального закладу. Так, у 1903-1904 навчальному році училище отримало від окремих членів товариства колекцію мінералів, колекції для пояснювального читання “чарівний ліхтар”. На потреби училища було витрачено 17 крб. Крім того, товариство провело збір коштів на купівлю рукописів М.В.Остроградського – 102 крб. 25 коп. та отримало пожертвування для своєї бібліотеки [25, с.28]. У 1904-1905 навчальному році гурток одержав пожертвування на народну просвіту – 26 крб. 20 коп., для стипендії академіка Ковалевського – 33 крб. 50 коп., на училище імені М.В.Остроградського – 33 крб. 75 коп., нецільових пожертвувань – 115 крб., для бібліотеки товариства – 87 назв у 124 книжках. Гурток витратив на училище Остроградського 45,5 крб. [26, с.31]. У 1905-1907 роках гурток отримав пожертвування від своїх почесних членів – 210 крб., та в бібліотеку товариства – 59 назв у 164 книжках. Гурток витратив на училище Остроградського 71,92 крб. та на журнали для нього 44 крб. [27, с.33]. У 1907-1908 році гурток отримав пожертвування від своїх почесних членів – 19 крб., та книжки для бібліотеки товариства. Гурток витратив на училище Остроградського 40 крб. та на журнали для нього 23,95 крб. [28, с.26]. У 1910-1911 році гурток одержав пожертвування на Менделєєвський інститут – 41,10 крб. (разом із попереднім роком 162,10 крб.). Гурток виділив на журнали для училища Остроградського 16 крб. та на розваги для дітей 10 крб. [29, с.21]. У 1911-1912 році гурток не отримав пожертв., лише витратив на журнали для училища Остроградського 12 крб. У 1912-1913 році гурток одержав пожертвування на училище Остроградського – 15 крб., витратив на журнали для цього училища 9,85 крб. та на ялинку для дітей 15 крб. [30, с.17]. У 1913-1914 році гурток виділив на журнали для училища Остроградського – 12,13 крб. [31, с.35]. У 1914-1916 році гурток отримав 7 крб. пожертвувань та витратив на журнали для училища Остроградського – 14 крб. [32, с.41].

Харківське історико-філологічне товариство проводило наукову роботу, створило власну бібліотеку та музей. Історико-філологічне товариство утримувало на свої кошти історичний архів, проводило збори коштів на пам'ятник 300-річчя дому Романових, на пам'ятник великому князю Миколі Миколайовичу, утримувало

пожертвування від приватних осіб [33, арк.2]. У січні 1907 року дочки Н.Л.Шабельської подарували колекцію російських вишиванок золотом та шовком, а в 1908 році група молоді пожертвувала колекцію, присвячену А.П.Чехову [34, арк.13-39]. На початку 1912 року М.Д.Лідою зроблено пожертвування старих харківських календарів з науково-літературними додатками для бібліотеки товариства [35, арк.7]. На початку 1915 року Таганрозьке товариство вивчення місцевого краю та місцевої старовини отримало від історико-філологічного товариства меморіальну колекцію імені А.П.Чехова, зібрану М.М.Баримовим [36, арк.1].

Південно-західний відділ географічного товариства в Києві отримувало пожертвування від заможних киян: генерала-губернатора Дондукова, Беккера, Бродських, Бутурліна, Терещенків, Фіхтенгольца, Доппоельмайера та ін. Г.П.Галаган надавав товариству свій будинок для проведення засідань [37, арк.7].

Шляхом збору благодійних пожертвувань формувались фонди бібліотек наукових товариств. Саме ці зібрання заклали основу спеціалізованих бібліотек. Пожертвування цим бібліотекам робили представники всіх станів суспільства, переважно інтелігенція, різноманітні установи та організації. Так, бібліотека Історичного товариства Нестора-Літописця в 1878 році отримала від Київської духовної академії 6 книжок, три дисертації та звіт академії [38, арк.6], у 1890 році – книжки від приватних осіб: Романович-Сливатинського, Н.В.Плетнєвої, Є.М.Степанко та ін. [39, арк.11].

Київське юридичне товариство при університеті св. Володимира в 1877 році створило власну бібліотеку, що на час відкриття налічувала 55 томів, які були пожертвовані установами та особами: Романовичем-Славатинським, Квачевським, Соколовим, Леонтовичем, Стояновим, Любавським, Неволіним, Демченком та ін. [40, арк.2]. У 1880 році бібліотека за заповітом члена товариства Панасюка отримала 12 книжок та 45 книжок від юридичного гуртка [41, арк.4], у квітні 1893 року надійшли пожертвування від Федотової-Чеховської (149 назв книжок) [42, арк.1].

Допомогу благодійників також отримували музеї, які створювалися при наукових товариствах. Так, Яків Павлович Новицький надавав активну допомогу Катеринославському науковому товариству, заснованому 6 травня 1901 року, та музею при ньому. У жовтні 1902 року товариство одержало від нього предмети старовини для музею, а наприкінці 1907 року він відмовився від гонорару за свої статті в збірнику товариства на користь останнього [43, арк.89].

Отже, благодійна діяльність активно підтримувала наукові дослідження й разом з державними важелями була додатковим стимулом їх розвитку. Допомога науковцям з боку окремих благодійників надавалася у вигляді стипендій та премій за певні наукові досягнення та дослідження, фінансування досліджень, грошової допомоги окремим особам у надзвичайних випадках. Суб'єктом та об'єктом благодійної допомоги виступали наукові товариства, що засновували премії і стипендії, підтримували науковців та навчальні заклади, отримували різноманітну допомогу від окремих благодійників у вигляді пожертвувань капіталів, різноманітних речей та книжок. Крім того, наукові товариства активно включалися в благодійну діяльність шляхом проведення збору коштів на різноманітні добродійні акції інших товариств та груп осіб. Значення допомоги, що надавалася науковцям важко переоцінити. Стипендії, які створювалися для них, давали можливість завершити освіту або пройти стажування, у тому числі й за кордоном. Наукові премії, крім матеріальної допомоги, сприяли виявленню здібних молодих дослідників. Іноді наукова праця переможця конкурсу безкоштовно друкувалася окремими виданнями, а кожен переможець мав право самостійно видавати свій твір із зазначенням назви конкурсу та місця, яке він посів.

#### **Джерела та література**

1. Георгиевский П.И. Призрение бедных и благотворительность / П.И. Георгиевский. – СПб., 1894. – 124 с.
2. Дерюжинский В.Ф. Заметки об общественном призрении. Из №№ 164, 166, 177, 186, 228, 236, 242 "Русских Ведомостей" за 1893 год / В.Ф. Дерюжинский. – М.: Типография "Русских Ведомостей", 1893. – 87 с.
3. Д'Оссонвиль Г. Нужда, порок и благотворительность / Г. Д'Оссонвиль. – СПб., 1899. – 368 с.
4. Максимов Е.Д. Очерк частной благотворительности в России / Е.Д. Максимов // Трудовая помощь. – 1898. – №2. – С.148-155.
5. Гогель С. Объединение и взаимодействие частной и общественной благотворительности / С. Гогель. – СПб., 1908. – 237 с.
6. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кінець XIX – початок XX ст.): Дис... канд. іст. наук / О.І. Мармазова. – Донецьк, 1998. – 180 с.
7. Поляруш С.І. Становлення і діяльність органів державної опіки та громадської благодійності на Лівобережній Україні (1775-1918): Дис... канд. іст. наук / С.І. Поляруш. – К., 1996. – 209 с.
8. Коломієць Т.В. Харківське товариство поширення в народі грамотності (1869-1920): Дис... канд. іст. наук / Т.В. Коломієць. – Х., 1995. – 378 с.
9. Правила стипендий, пособий премий и прочих капиталов, существующих при императорском Харьковском университете, составленные в 1913 году. – Х., 1913. – 136 с.
10. Учреждение премии за сочинение История Киевского университета и лицеев – Неженского и Одесского" // Основа. – 1861. – № 10. – С.151-155.
11. Центральний державний історичний архів в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф.707. – Оп. 145. – Спр.35. – 5 арк.
12. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (далі – ІР). – Ф.VIII. – Спр.2835 – 4 арк.
13. Верноподданнейший отчет обер-прокурора святейшего синода К. Победоносцева по ведомству православного вероисповедания за 1894 и 1895 годы. – СПб., 1898. – 586 с.
14. Положение о премии имени профессора Василия Федоровича Певницкого, учрежденной при Киевской духовной академии в память пятидесятилетнего юбилея его на счет процентов с капитала, пожертвованного для этой цели высокопреосвященным Дмитрием (Ковальницким) архиепископом Херсонским и Одесским. – К., Б.р. – 8 с.
15. ІР. – Ф.71. – Спр.79. – 2 арк.
16. Правила о присуждении премий имени Н.В.Гоголя // Киевская старина. – 1905. – №6. – С.247-249.
17. ЦДІАК України. – Ф.1196. – Оп.1. – Спр.31. – 38 арк.

18. Шовкопляс Г.М. Пам'ятаймо добрі справи / Г.М. Шовкопляс // Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею. – П., 1992. – С.72-73.
19. Черненко Е.Е. Раскопки в Полтавской губернии накануне XIV Археологического съезда (1907г.) / Е.Е. Черненко // Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины. Областной научно-практический семинар 22-23 января 1988 года. – Полтава, 1988. – С. 42.
20. Ванцак Б.С., Супруненко О.Б. Подвижники українського музейництва: (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стерлевецький) / Б.С. Ванцак, О.Б. Супруненко. – П., 1995. – 135 с.
21. Кулатова І., Супруненко О. Археологічна тема в діяльності Полтавської Вченої Археологічної Комісії / І. Кулатова, О. Супруненко // Архівний збірник на посвяту 90-річчю Полтавської Вченої Археологічної Комісії. – П., 1993. – С.37-48.
22. ЦДІАК України. – Ф.730. – Оп.1. – Спр.220. – 12 арк.
23. ЦДІАК України. – Ф.2017. – Оп.1. – Спр.182. – 70 арк.
24. ЦДІАК України. – Ф.2017. – Оп.1. – Спр.227. – 3 арк.
25. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет VI. 1903-1904. – Полтава, 1905. – 55 с.
26. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет VII. 1904-1905. – Полтава, 1906. – 130 с.
27. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет XVIII-IX. 1905-1907. – Полтава, 1908. – 92 с.
28. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет X. 1907-1908. – Полтава, 1909. – 166 с.
29. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет XIII. 1910-1911. – Полтава, 1912. – 46 с.
30. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет XIV и XV. 1911-1913. – Полтава, 1914. – 46 с.
31. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет XVI. 1913-1914. – Полтава, 1915. – 63 с.
32. Полтавский кружок любителей физико-математических наук. Отчет XVII и XVIII. 1914-1916. – Полтава, 1917. – 87 с.
33. ЦДІАК України. – Ф.2017. – Оп.1. – Спр.224. – 2 арк.
34. ЦДІАК України. – Ф.2017. – Оп.1. – Спр.182. – Арк.70.
35. ЦДІАК України. – Ф.2017. – Оп.1. – Спр.232. – 7 арк.
36. ЦДІАК України. – Ф.2050. – Оп.1. – Спр.501. – 1 арк.
37. ІР. – Ф.І. – Спр.46887. – 30 арк.
38. ІР. – Ф.VIII. – Спр.3127. – 8 арк.
39. ІР. – Ф.VIII. – Спр.3113. – 20 арк.
40. ІР. – Ф.61. – Спр.595. – 2 арк.
41. ІР. – Ф.61. – Спр.596-597. – 4 арк.
42. ІР. – .VIII. – Спр.3281. – 1 арк.
43. ІР. – Ф.202. – Спр.136-140. – 128 арк.

**Naradko A. M. Charitable assistance as a factor of developing of national science at the second half of 19th – beginning of 20th century).**

*The given article is devoted to investigating the role of charitable assistance in national science development at the second half of 19th – beginning of 20th century. Charitable activity was extensive in providing support to scientific research, and coupled with government support was an additional incentive to its development. Independent philanthropists could provide assistance to researchers by means of scholarships and awards for scientific developments and investigations, pecuniary aid to individuals in particular cases. Scientific societies were the subject and object of charitable assistance, establishing awards and scholarships, providing support to scientists and educational establishments, getting various aids from independent philanthropists by means of donations, things of all manners and books.*

**Key words:** charity, support, scientific societies, researchers.

**Нарадько А. В. Благотворительная деятельность как фактор развития отечественной науки второй половины XIX - начала XX в.**

*Статья посвящена исследованию роли благотворительной помощи в деле развития отечественной науки второй половины XIX – начала XX в. Благотворительная деятельность активно поддерживала научные исследования и вместе с государственной помощью была дополнительным стимулом их развития. Помощь ученым со стороны организаций и отдельных благотворителей предоставлялась в виде стипендий и премий за научные достижения и исследования, финансирование исследований, денежной помощи отдельным лицам в исключительных случаях.*

**Ключевые слова:** благотворительность, поддержка, научные общества, научные работники.